

Su'lúkové – tuláci arabských pustin

Zbojnická poezie v předislámské Arábii

Přemysl Kubát

Tato drobná parafráze 26. verše ze slavné básnické sbírky Lámiġat al-arab nás neomylně přivádí k tzv. su'lúkům, vyděděncům předislámské arabské společnosti, zbojníkům a věčným tulákům. Tento článek se věnuje jedné méně známé básni z dochovaných su'lúckých veršů, která ovšem poskytuje dobrý vhled do této poněkud temnější oblasti předislámské společnosti na Arabském poloostrově.

Su'lúcká poezie

O su'lúcké poezii bylo jistě již mnohé napsáno, *Lámiġat al-arab*, nekorunovaná královna všech těchto básní vyvrhelů a banditů, byla v dávné i nedávné minulosti podrobena mnoha rozborům i literárním analýzám a přeložena do mnoha světových jazyků. V průběhu času se jí zabývali takoví velikáni evropské orientalistiky jako Theodor Nöldeke, Ignaz Goldziher, Georg Jacob a Régis Blachère.

V současné době např. S. Stetkevych dochází k překvapivým závěrům, nahlíží-li na předislámskou arabskou poezii prostřednictvím paradigmatu tzv. obřadu přechodu,¹ a identifikuje tak tři stěžejní součásti předislámské básně, kasídy, s třemi částmi tohoto obřadu. Ty jsou následující: oddělení, liminalita a znovuzачlenění. Jedinec, vstupující do nového sociálního stavu, prochází ve většině lidských prostředí těmito fázemi. A není tomu tak jen u tzv. „primitivních“ společností, vzpomeňme třeba různé zasvěcovací rituály na některých univerzitách či v armádních jednotkách.

V souvislosti s předislámskou kasídou lze tedy ztožnit fázi oddělení od společnosti s nasíbem², liminalitu s rahílem³ a znovuzачlenění s fachrem⁴ nebo madhem⁵. Su'lúk, který na této cestě selhává, se stává prototypem individua navždy uvězněného pod prahem⁶ společnosti, z níž vystoupil, ale nedokázal se k ní vrátit. Je tedy pojmenován jako tzv. *passenger manqué*, jeho nezdařený přechod pak jako *passage manqué*.

Kasídat al-kaws

Přejděme ale raději ke konkrétním veršům, neboť ty samy nejlépe dovedou o sobě promlouvat. Báseň, kterou se zde budeme zabývat, nemá jako ostatně větší na předislámských veršů žádný konkrétní název. S trochou nadsázky by mohla vejít ve známost jako *Kasídat al-kaws* (Óda na luk), jelikož verše popisující luk a luko-

střelbu tvoří snad její nejvýraznější část. Některé poetické obrazy v nich jsou obzvláště živé a vynalézavé. Také v tvorbě jejího autora, básníka aš-Sanfará, zaujímá luk významné místo. Verše jsou pouze přeloženy, nikoli přebásněny, důraz byl položen na co nejpřesnější zachycení významových záležitostí.

*Ta vysoká, okolí přehlížející hora!
Nezdolá ji lovec se psy ani noha neobutá.*

*Přiblížila se noc, když jsem vylezl
v tmavou prohlubeň mezi skalisky u vrcholu.*

*Přenocoval jsem na hřbetu svých rukou i v spánku
ostrážitý.
Jako had stočený, jen svým pláštěm přikrytý...*

*Nemám nic než pár rozpadlých sandálů,
uprostřed sešlapaných, jichž již nelze sešít.*

*Nic než dlouho opotřebovaný šat,
vlastně jen pruh látky po stranách nesešitý.*

*A indický meč z leštěného kovu,
co oddělí předloktí jak ovoce uzrálé.*

*A zažloutlý luk z nejlepšího dřeva.
Vystřelí-li, jako když plačka v nářku
pozdvihne hlas, pak šeptem vydechne.*

*Když se uvolní tětíva, rukověť poskočí,
vymrští svá ramena a vyšle vpřed šíp.*

*Svist šípu nad rukověti připomíná včely
letící po svahu, když minuly úl.*

*Odešla Umm Kajs z obou jarních tábořišť,
brzy letní sídlo odvede ji v dál.*

*Kéž bys tak znala, kolik napajedel obávaných,
ba strašnějších než zlá nemoc.
Přišel jsem se starým jemenským mečem
a šípy, co sám jsem udělal.*

*Zakládám je do vybledlého luku,
do mnoha domů zlou zprávu přinesou .*

*Dlouho na něm mé ruce pracovaly...
Než zaúpěl jak vítr prohánějící se suchou stepí,
když nechal jsem jej projevít svůj hlas.*

*Vzpomínám na hluboké a těsné údolí...
V jeho hlubinách má své sídlo zmije
s hlavou vždy bojovně vztyčenou.*

*A džinnové stranou svádějící, vlci tam svou kořist
požirají.
Jeho zákoutí dobře jsou známa lvům a nočním děsům.*

*Vyšel jsem z něj beze směru,
když rosa počala okolní kopce zkrápět,
jejich zarostlých houštin zbloudivší se obává.*

*A já, když zbabělec se vrací v strachu z konce,
kam on se bojí vstoupit, tam já jsem zběhlým
nočním chodcem.*

*Věřu ten, kdo poskytl útočiště Sa'du bin Málíkovi,
mě urazil.
Při rouše Ukajsirově⁷, proti mně se provinil.*

V rozpadlých sandálech

Četba Šanfarových veršů nám poněkud pootevřela dveře do světa su'lúků, teď nezbývá, než je rozevřít do kořán a vstoupit do oblasti významů a symbolů v nich obsažených. Již první dva verše nás nenechávají na pochybách o charakteru díla. Nacházíme se na opuštěném místě, zřejmě daleko od jakýchkoli lidských obydlí i bytostí. To by ještě samo o sobě nevybočovalo z klasické tematiky rahílu, ale tato část má ještě další svá specifika. Zmínka o lovcích se psy nás posunuje dál. Jedná se totiž přesně o místo, jaké by si pro svůj úkryt vybíral štvaná lovná zvěř. A přesně takové zvolil za svojí noční skrýš i náš básník. Tato vlastnost su'lúka se stejně projevuje třeba v následujícím verši Ta'abbatově⁸:

*Za noci naplněné hlasitým křikem,
nechali své hbité psy běžet po mé stopě.
Tam u al-Ajkatajn, kde ibn Barrák
dal se v prudký běh.*

Vzdálenější a zapadlejší místo si však nemohl vybrat, označuje horu, která převyšuje ostatní kopce a shora je přehlížena. Básník však nepřespal na jejím úbo-

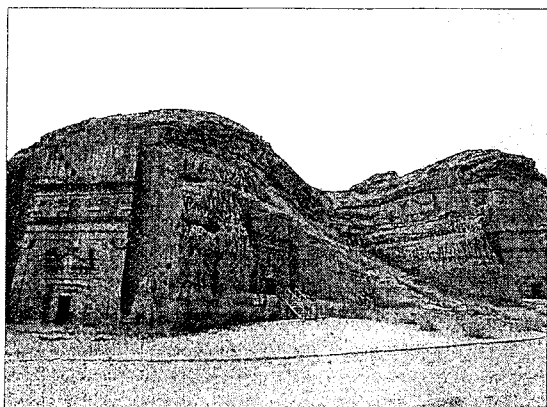
čí, nýbrž přímo pod vrcholem. Navíc ještě v tmavém místě zapadlém mezi skalisky.

Samozřejmostí su'lúcké básně je absence velbloudice. Tento věrný druh poskytuje nejen zdárnou záruku dokončení cesty, ale také bod, k němuž se básník upíná, druhou bytost v prázdné krajině. Ani v této básni tedy toto zvíře nenajdeme, jen ve verši čtvrtém nám autor popisuje svůj cestovní prostředek – pár rozpadlých sandálů, ty již nejdou znovu opravit, uprostřed jsou od neustálé pouti již téměř prošlapané. Kromě toho, že nahrazují velbloudici, skrývají v sobě i hlubší symbolickou rovinu, kterou můžeme, ale nemusíme básníkovi podsunout. Možná si jen stěžuje na své nepohodlí, možná sandály zastupují věc, která odděluje člověka a zemi, jsou jen dalším výrazem pro jeho stav, kdy se nachází pod prahem společnosti, někde na pomezí lidskosti. Potom by se jednalo spíše o jeho vlastní lidství, to bylo opotřebováno a sešlapáno, již ho nelze vrátit zpět, stejně jako nelze sešít rozpadlé sandály.

Vrátíme-li se o jeden verš zpět, uvidíme, k čemu se básník přirovnává a vymezuje. Je to stočený had. Pokud bychom v symbolickém výkladu chtěli pokračovat do důsledků, posunulo by to před námi se tvořící obraz od nelidství, možná, až k jakémusi antilidství, poněvadž had je i v arabské kultuře počítán za zvíře nebezpečné a člověku nepřátelské. Básník se tímto ještě více vymezuje proti společnosti, z níž se vydělil. Anebo se jen jako on stočil ve snaze trochu se v chladné pouštní noci zahřát, protože si nemohl rozdělat oheň? Právě tyto verše ukazují, jak vzdáleny mohou být od sebe možné výklady této poezie.

Od pátého verše a dále vstupujeme do první z oblastí, kterou lze předběžně označit za součást rámce fachu. Na první pohled překvapí, kolik místa zde zabírá popis luku, šípů a lukostřelby. Přesto mi nezbývá než nesouhlasit s názorem S. Stetkevych,⁹ že meč a kopí jsou zbraní statečného bojovníka, luk a šíp potom nejsou chápány jako zbraně čestného boje, a lépe se tak hodí k charakteru su'lúka. Alespoň co se poezie týče, považuji tento fakt spíše za osobitý rys díla aš-Šanfary, za jeho autorský rukopis, neboť pohlédneme-li na poezii ostatních básníků označovaných za su'lúky, nikde tolik zmínek o této zbraní nenalezneme. Sulajk b. Sulaka, Ta'abbata Šarran, ibn Barrák ani Urwa b. al-Ward jí významnější pozornost nevěnují.

Jak vidíme na verši šestém a dvanáctém, ani aš-Šanfará meč zcela neopomíjí. Teď již ale k samotnému popisu luku a střelby. Nejenže je velice obsáhlý, jak již bylo řečeno, ale také nám nabízí vskutku zajímavá a přiléhavá přirovnání, ty jsou navíc prodchnuta určitým citovým zabarvením. Např. ve verši sedmém je výstřel z luku připodobněn k nářku oplakávajícího, dokonce zaznamenává i následnou šeptavou ozvěnu vystřeleného šípu a navracející se tětivy. Samozřejmě zapadá do spektra klíše předislámské poezie, ale také nám dává pocítit, že v básnickových rukou je tento luk

Archeologické naleziště staroarabské kultury v Madá'in Sálih (severozápadní Saúdská Arábie).

nepochybně smrtonosnou zbraní. Dalším zdařilým obrazem je pojmenování zdroje dřeva, z níž je zbraň vyrobena, neboť použitý arabský výraz *abijun* znamená ve své paletě významů také střídmost a odříkání. A jen takový strom, jemuž se nedostává živin, roste velmi pomalu, aby jeho dřevo dosáhlo tvrdosti potřebné k výrobě kvalitního luku.

Znovu se musím vrátit ke svému názoru, že luk a lukostřelba jsou specifikem tvorby aš-Šanfary. V jeho básních skutečně nalézáme mnohem více zmínek o tomto tématu než, troufám si tvrdit, nalezneme u kteréhokoli jiného předislámského básníka. Nejvíce veršů s touto tematikou však objevíme právě v této básni. Také proto jsem se odvážil ji nazvat (viz výše) *Kasídat al-kaws*, přestože slovo *kaws*, základní výraz pro luk, se v ní neobjeví ani jednou.

Verš osmý nás stále více utvrzuje v dojmu, že luk je v rukou aš-Šanfary téměř živou bytostí. Promlouvá k nám hlasem plačky, možná proto, aby dal najevo svůj nesouhlas se svým ohýbáním, a v tomto verši pak již zcela přebírá pozici původce veškerých slovesných dějů.

Dále čteme poněkud nezvyklé přirovnání zvuku letícího šípu k roji včel letícímu po svahu. Kdokoli si ale dokáže představit, jaký zvuk takový roj vydává, když v rychlosti proletí okolo pozorovatele, zjistí, jak přiléhavou paralelu zde autor objevil. V mých očích je to jen jeden z dalších důkazů, že staroarabský básník nebyl schopen tvořit poetické obrazy bez předchozí zkušenosti.

Verše desátý a jedenáctý nás vedou ke krátké intersekcí, která jasně spadá do kategorie nasíbu. Odloučení a nepravděpodobnost dalšího setkání jsou prvky, jež nijak nevybočují z básnického úzu v této části kasídy.

S dalším veršem jsme se ovšem vrátili k převládajícímu tématu básně – luku, resp. šípu, ty básník zhotovil sám, spojil z jednotlivých částí a připevnil k nim letky

– to vše verš přesně popisuje. Zajímavé je, že i vyprávění zachované v *Knize písní* zmiňuje onen charakteristický rys autorových šípů: *...podle drážky pro tětivu poznají jeho šípy v tělech svých mrtvých...* Abychom ale nepřipisovali tomuto faktu přílišný význam, je třeba podotknout, že v době jeho života se naprosto běžně vyráběly šípy pro vlastní potřebu, o tom se zmiňuje např. Dhú'l-Isba':

*Na šípy připevnil do trojice letky
z černočerného hustého peří.*

Verš čtrnáctý by bylo možno zařadit do skupiny veršů onomatopoických.¹⁰ Zvuk střelby z luku byl tu již přirovnáván k hlasu plačky, roji včel, ještě k větru prohánějícímu se suchou stepí. Z některých významových odstínů veršů sedm, osm a čtrnáct můžeme také vnímat určité napětí mezi lukem a střelcem. Zbraň se výstřelu brání, je třeba vynaložit určité úsilí, aby byl překonán její odpor. Jakmile střelec zvítězí, tětiva se uvolní, zbraň vydechne úlevou. Jistě by bylo zajímavé srovnat tyto verše s ekvivalenty z jiných oblastí, např. s dálnovýchodní kulturou lukostřelby.

Skupina veršů patnáct až sedmnáct nás přivádí zpět do míst, která jsou v rámci rituálu přechodu přímým zosobněním jeho druhé fáze. Místo popisované ve verši patnáctém je ale přesnou prostorovou inverzí místa, do něhož nás básník zavedl na začátku kasídy. Vysoká, navíc okolí převyšující, hora byla vystřídána hlubokým, úzkým a tmavým údolím. Dalo by se říci, že toto místo je přímou negací civilizace. Zmije, zmínka o ní vždy navozuje pocit nebezpečí, zde navíc je stále připravena k útoku: *...s hlavou... ...vztyčenou...* Vůbec celé údolí na nás působí tak, chceme-li celou analýzu poněkud odlehčit, jako by si tu dávaly sraz liminální existence – zmije, džinnové, vlci, lvi a noční tvorové. Ale i přes zmíněné nahromadění antisociálních tvorů tyto verše nevybočují z řady jim podobných v rahílové sekci u básníků, kteří mezi su'lúky nepatří. Pohledme např. na následující verš, an-Nábigha adh-Dhubjáni:

*Vzdálené divoké a pusté údolí, v němž vlci vyjí,
jenž odpírá vody příchozím.*

Případně Imru al-Kajs:

*Překonal jsem údolí, pusté a prázdné,
v němž vlk vyje v honbě za kořistí.*

A také Rabí'a b. Makrúm:

*V daleké pustině, kde smrt je nablízku
a hlas sovy ozvěnou neúnavně zní.*

Verš Rabí'y b. Makrúm nám představuje liminálního tvora par excellence, sovu, která je nejen spojena

s nočním časem, ale také odkazuje ke světu mrtvých, ke smrti, jež nedošla pomsty.

Dále al-Aswad b. Ja'fur:

*(Překročil jsem) pustiny, kde nebylo živáčka
než hadů, sov a nočních ptáků.*

Rozdíl charakteristický pro su'lúckou báseň leží mezi verši, které bezprostředně následují, případně v bezprostředním kontextovém okolí. Podstatné je, jak odlišně se v těchto místech báseň odvíjí. Podívejme se zpět k Nábighu adh-Dhubjánimu, na verš následující po výše uvedeném:

*Překonal jsem jej na mohutné a houževnaté velbloudici,
přivyklé chůzi po ostrých kamenech lávových polí.*

Stejně tak Rabí'a b. Makrúm po citovaném verši přechází k části madhu, když doufá, že dorazí k Mas'údu b. Zuhajr ad-Dabbí. A také al-Aswad b. Ja'fur nám ve verši předcházejícím citovaném sděluje, jak překonal ony pustiny bez živáčka: *Na lehkonohe, rychlé velbloudici...* Záměrem náš básník opustil ono popisované údolí jen proto, aby se dostal mezi vegetací porostlé a poutníky obávané kopce. Poměrně stěžejní je také formulace na začátku verše: *Vyšel jsem z něj beze směru...* V první řadě je třeba věnovat pozornost tomu, že básník vyšel z údolí pěšky a nejel na zvířeti, na rychlé, houževnaté, lehkonohe...

Tím se dostáváme zpět k poznání, které jsem zde již dříve zmiňoval, tedy k absenci velbloudice jako záruky úspěšného završení cesty. Šanfará nevychází z nebezpečných a temných míst, aby dospěl k určité osobě, aby dosáhl konce své pouti. Čeká ho pouze další bloudění na cestě *...beze směru...*

Předposlední verš básně na sebe bere něco jako převrácenou podobu fachu. Na místa, kam by zbabělec nevkročil, autor chodí beze strachu. V podstatě tímto opěvuje svou statečnost, ale také nám ukazuje, proč se tady nemusí bát. Je to proto, zaměříme-li se na kontext celé básně, že se již stal součástí divočiny, jejím stálým obyvatelem, sousedem vlka, lva a džinna. Jak ostatně můžeme explicitněji slyšet v Lámíjat al-arab:

*Než vy hbitý vlk je mi mnohem bližší rodem
a hladký had s dlouhohřívou hyenou.*

Nepohřbívejte mne

Zabývali jsme se pouze jednou z mnoha su'lúckých básní, i tak nám ale jistě přiblížila mnohé aspekty této specifické poezie, tohoto zvláštního světa temných údolí, vyjících vlků a šeptajících džinnů. Jak bylo již několikrát řečeno, su'lúk se rozešel se společností, osud ho uvrhl do bludného kruhu věčného putování, z něhož často není úniku ani po smrti. Alespoň pro našeho básníka aš-Šanfaru nikoli:

*Nepohřbívejte mne, můj hrob je pro vás zakázaný hřích,
ať hyena se zaraduje z pohozených kostí mých.*

Poznámky:

- ¹ Rite of passage, le rite de passage – termín pravděpodobně zavedl A. Van Gennepe ve své práci *Les Rites de Passage* vydané roku 1909.
- ² Lyrický milostný úvod, lkaní nad opuštěným tábořištěm.
- ³ Popis strastiplné cesty pustinou.
- ⁴ Sebechvála, chvála vlastního kmene.
- ⁵ Panegyrické verše na konkrétní osobu.
- ⁶ Výraz vlastně blízký původnímu latinskému limen.
- ⁷ al-Ukajsir – předislámské pohanské božstvo, uctívané především u Kudá'ovců.
- ⁸ Ta'abbata Šarran, další z básníků-vyvrhelů.
- ⁹ Respektive s její aplikací řeckého modelu.
- ¹⁰ Samozřejmě v originále.

Použité prameny a literatura:

- ad-Dabbí, M., Lyall, C. J. (eds.): *Diwán al-Mufaddaliját*, Káhira 2000.
- al-Hamawí ar-Rúmí, J. a Wüstenfeld, Ferdinand (ed.): *Kitáb Mu'džam al-buldán*, Beirut 2006.
- Harb, T.: *Diwán aš-Šanfará*, Beirut 1996.
- Harb, T.: *Diwán Ta'abbata Šarran*, Beirut 1996.
- Homerin, T. E.: Echoes of Thirsty Owl: Death and Afterlife in Pre-Islamic Arabic Poetry, in: *Journal of Near Eastern Studies*, 3. Chicago 1985, s. 165–184.
- al-Isfahání, Abú I-Faradž A. a Brunnow, Rudolf E. (ed.): *Kitáb al-Aghání*, Leiden 1888.
- al-Kalbí, H., Polosina, V. V. (ed.): *Kitáb al-Asnám*, Moskva 1984.
- Stetkevych, S.: *The Mute Immortals Speak*, Ithaca 1993.
- aš-Šajch, Gh.: *Diwán Imru' al-Qajs*, Beirut 2001.
- Šukrí Farahát, J.: *Diwán as-Sa'dík*, Beirut 2004.
- Tammás, H.: *Diwán an-Nábigha adh-Dhubjání*, Beirut 2005.
- Wright, W.: *A Grammar of the Arabic Language*, Beirut 1996.

ABSTRACT:

Lost in the endless barren desert, traveling from nowhere to no whither, the brigands of pre-Islamic poetry show us the tenebrious side of Arabic culture before Islam. Using one of their less known poems as a comparative frame, this article tries to carefully examine to what extent the paradigm of the rite of passage (or passage manqué in this particular case) corresponds with all it's minute poetic aspects.